

TÜRK KÜLTÜRÜ

SAYI 41

YIL IV

MART 1966

TÜRK KİTAPÇILIK TARİHİNDE HAT SANATI VE KÜTÜPHANECİLİK

İsmet Binark

Yazımızın başlığını okuyanlar, hat sanatı ile kütüphaneciliğin ilgi derecesinin ne olduğu üzerinde düşünecekler; içlerinde bir bağlantı kuramayanlar olduğu gibi, eğer bir yakınlık bulmanın mümkün olduğunu görenler var ise, onlar da bunun uzak ve dolaylı olduğu fikrine varacaklardır. Konunun bir güzel sanat kolu olduğunu ve doğrudan doğruya bu konu altında incelenmesinin doğru olacağı düşüncesini ileri sürenler de çıkacaktır.

Biz ise, bir güzel sanat kolu olduğunu bildiğimiz hat sanatının, kütüphanecilikle ilgi derecesinin uzak ve dolaylı olmadığını, bir kütüphaneci olarak, kütüphanecilik yönünden incelemeğe çalışacağız :

Hat sanatı, eski kitapçılık sanatlarından ve kendisi gibi bir güzel sanat kolu olan tezhip ve cild sanatları ile birlikte, kütüphanecilik yönünden, kitap zevki ve okuma hevesi uyandırmak bakımından çok kuvvetli bir kültür hizmeti görmüştür. O kadar ki, daha önceki yazılarımızda da ifade ettiğimiz gibi, bu sanatlar, Türk kültür ve medeniyet tarihinde bir ilim ve sanat nizamı kurulmasında büyük rol oynamışlardır.

Uzun ve köklü geçmişe sahip kitapçılık sanatları ile, hat sanatı yan yana yürüyen, birbirini tamamlayan sanatlardır. Hat sanatı, tezhip ve cild sanatları ile bir ahenk ve güzellik kazanır. Hattatların eserlerini tezhip ile süslemeleri, hattın kendini daha ziyade göstermesi içindir.

Matbaanın gelişmesi güzel şekilde yazılmış el yazısına olan ihtiyacı azalmış, bunun neticesi, hat sanatının ortadan kalkmasına sebep olmuştur. Hat sanatının bu çöküşü, tezhip ve cild sanatlarının ve bunun yanı sıra kağıtçılık - kâğıt âharçılığı - kâğıt makasçılığı - ebruculuk - mürekkepcilik - kalemtraşçılık - altın eziciliği (varakçılık) ve mühürçülük sanatlarının da ortadan kalkması neticesini doğurmuştur.

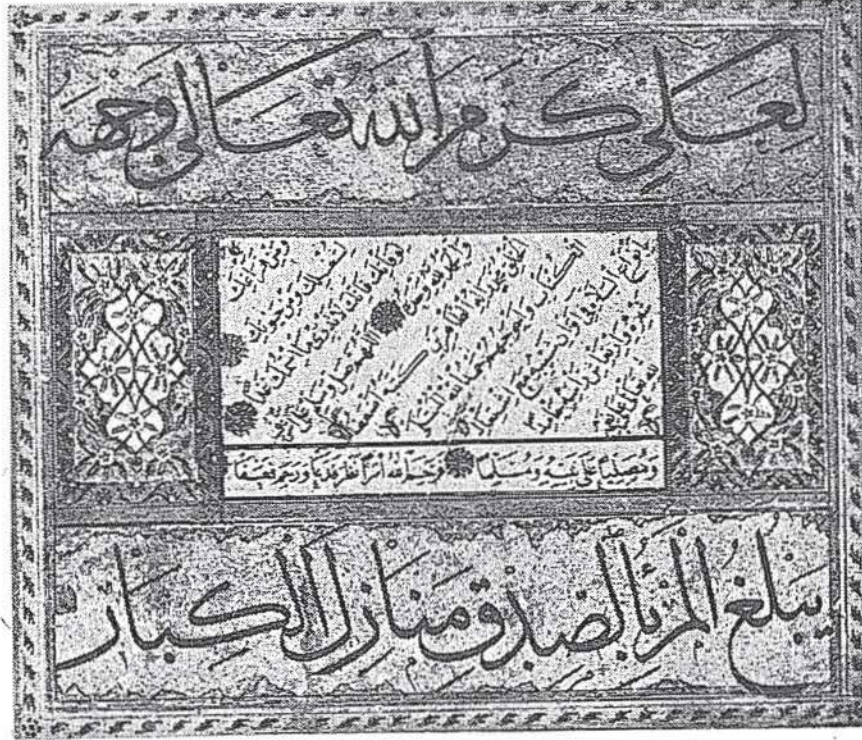
Bizde yazma kitaba karşı duyulan alâka ve rağbet çok eskiye kadar uzanır. Rahatça söyleyebiliriz ki, bu âdeta ananevidir. Türkler, basma kitabın okunmasının daha kolay olduğunu kabul etmekle beraber, işlek olmayan bir yazı ile de, yazılmış olsa, yazma kitabı en güzel basmalara uzun

zaman tercih etmişlerdir. «...Bunun sebeplerini araştırmak için, en bol olan bir nümunesini, meselâ bir divanı ele alalım: Şair, şiirini yazar, tedvin eder, hattata verir. Hattat, şiirin âhengine uygun bir tenasüp temin etmek emeliyle onu kıvrak bir tâlikle yazardı. Sonra divan, müzehhibin eline geçer, sayfalar altınla çerçeveselenir, başlıklar lâleler, karanfillerle bezenir, altın ve gümüş yıldızla cazip renklerle süslenirdi. Bu da kifayet etmez, divanı mücellit alır, ona en ince, en güzel derilerden şemseli veya kalemkâri nakışlı bir kap yapardı. Bu güzel ciltlere elin sürülmesi bile yeni bir hazzolurdu.

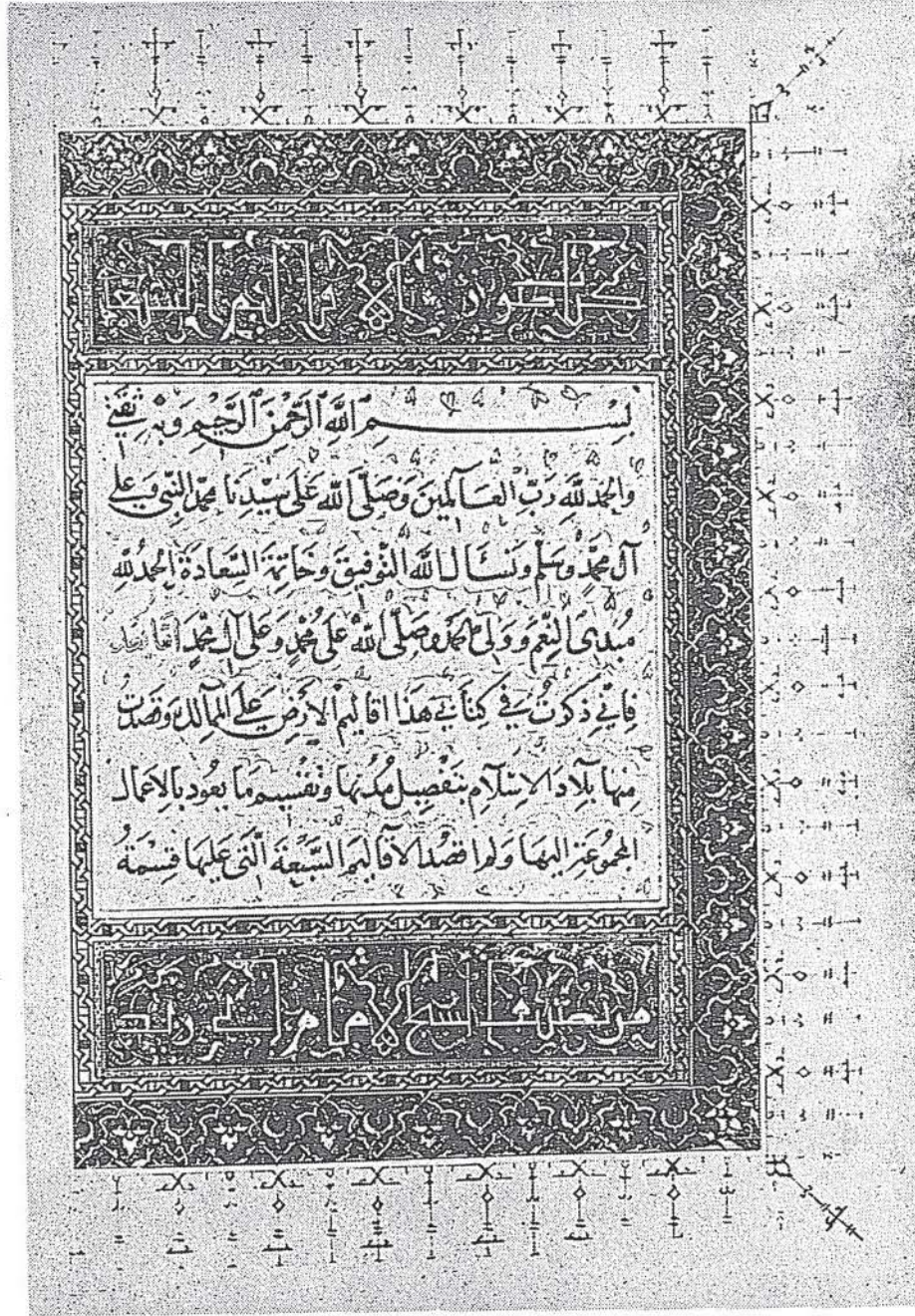
Divândaki şarkılar meclislerde okundukça, mehtaplı gecelerde Boğaz'ın aksisedalarıyla tekrarlandıkça, zevk sahipleri mazruftan zarfa intikal eder, divanın maddî güzelliklerini yeniden görmüş gibi olurlardı. Mazruflu zarfın beraberliği, bütünlüğü böylece de sezilirdi...

Divândaki naatlar mevlütlerde okundukça, inleyen kubbeler, okunan şiiri, şairini tâziz eder, onu ihtiva eden divânı da sanki ruhlandırır.

Divândaki bir tarihi, her hangi bir çeşme üzerinde görüp okuyanlar, hayratın bânisini divâna zarif şeklini veren sanatkârlarla beraber anmak lüzumunu duyardı. Çünkü, bütün bunları, tekrar edelim, birbirinden ayır-

Amasyalı Şeyh Hamdullah'ın Sülüs ve Nesih kıt'ası
(E. H. Ayverdi'nin "Fatih Devri Hattatları ve Hat Sanatı" adlı eserinden)

Fatih Sultan Mehmet namına hazırlanmış Süver-ül-Ekalim adlı kitabın (1b) sahifesindeki Nesih yazı
(Topkapı Sarayı Müzesi Ahmet III Kütüphanesi, No. 2830)

mak kabil değildi. Hepsi birlikte yazma kitabı bir sanat, bir güzellik eseri yapmaktaydı.»¹

Görülüyor ki, yazma kitap, Türk benliğinin kudretini ortaya koymak, yaratıcı zengin Türk muhayyilesinin ve Türk zevkinin inceliğini, bütünlüğünü meydana çıkarmak için yeter bir değer ölçüsüne sahiptir.

Durum bu olunca; kitap zevki, okuma hevesi ve kitap saygısı uyandırmak bakımlarından çok kuvvetli bir kültür ve kütüphanecilik hizmeti yapmış olduğunu gördüğümüz, yazımızın başında belirtilen bu kitapçılık sanatlarının, kitap anlayışından okuma âdabına kadar her çizgisi ile mükemmel bir kütüphanecilik ortaya koymamasına imkân ve ihtimal verilebilir mi?

Bugünkü ve yarınki kütüphaneciliğimizin yaratıcı bir güçle, faaliyetine yeni bir cephe ve hız vermesi, yeni bir istikbal yapabilmesi, ancak köklü geçmişe sahip eski kütüphaneciliğine dayanarak, ondan alacağı ilham ve kuvvetle mümkün olabilecektir fikrindeyiz!

Ancak, Türk kütüphaneciliğini sadece, batı kapması birkaç tasnif sistemine bağlayan, kütüphaneciliğimizi batının modern kütüphanecilik kaide-leri içinde yeni teşekkül etmiş olarak kabul eden zihniyetler, yazımızın konusu içindeki değer hükümlerimizi katı olarak vasıflandıracaklardır. Bunu biliyoruz!

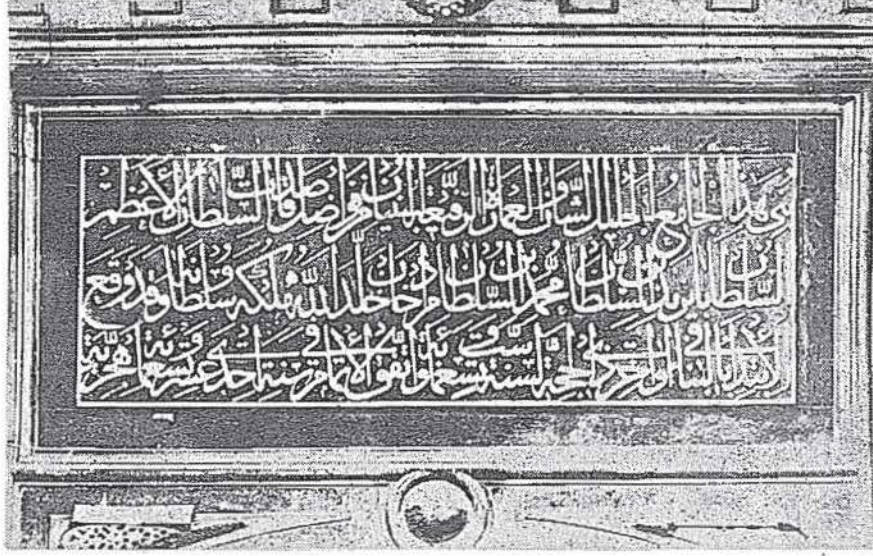
Eski Türk kütüphaneciliğine ilgisiz kalan, çok defa onu inkâr ve suçlamayı tercih eden zihniyetler, eski kütüphaneciliğimizin mâna ve elle tutulur değerlerini duyamıyanlar, göremiyenler olmuştur. Onlar noksan ve zaafı karşı tarafta değil, kendilerinde arasınlar.

Biz; eski kütüphaneciliğimize dönmele, körü körüne bir geçmişe dönüşü ve bunun dışında öteki kütüphanecilik sistemlerine kapanışı kastetmek istemiyoruz. Ancak, metot ve araştırma unsuru olarak değil de, sadece taklitçi ve köksüz bir eğitim sonucu olarak modelleri aktarmayı da, bir meziyet ad-detmiyoruz. Kendi kültür mirasımıza sahip çıkma gayreti ise, elbette ki körü körüne geçmişe dönüş demek değildir.

Kütüphaneciliğimiz için herşeyden evvel yapılacak şey, bürüneceğimiz bir ruh kazanmak ve bu ruh etrafında yükselteceğimiz bir nizam ve onlara bağlı sistem olarak da, bir uzlaşma ve davranış gerektir.

Eski kütüphaneciliğimiz yakından tetkik edersek görürüz ki; dış nizamı ruhun âhengi ile, faydayı güzellikle kaynaştırmasını bilen Türk-İslâm kültür ve medeniyeti, diğer bütün müessese, ilim ve sanat kollarında olduğu gibi, kütüphaneciliği de kendi potasında eritmiştir. O kütüphanecilik ve kitapçılık anlayışı ki, yazı ve kitaba mukaddes sıfatını vermiş, kitabı daima belden yukarı seviyedeki yerlere koymuştur.

Tahlil ve tetkik edilmeden, tek taraflı bir görüşle garb medeniyeti tarafından noksan şeklinde vasıflandırılan Türk-İslâm kültür ve medeniyeti, şarkı ve garbı barıştırıp kendinden birleştirmiş ve bu terkibi vücuda getirecek

Amasyalı Şeyh Hamdullah'ın Bâyezid Câmii Kitâbesindeki Celf yazısı
(E. H. Ayverdi'nin "Fâtih Devri Hattatları ve Hat Sanatı" adlı eserinden)

şartları ortaya koymuştur. O garb medeniyeti bir türlü kendi içine giremez ve maddeden son raddesine kadar faydalanmak için ruhu öldürürken; Türk-İslâm kültür ve medeniyeti, o kütüphanecilik anlayışında, kitabın tutulmasından sayfelerinin açılmasına kadar, bir kitap okuma âdap ve erkânı bile düşünmüştür.

Yazıya ve kitâba karşı duyulan bu derin saygı ve sevginin başlıca sebebi; dinî duyuş ve istekler olmayıp, bunun yanı sıra, yazı sanatına dünyada hiçbir milletin Türkler kadar emek vermemiş, Türklerin vardığı seviyeye ulaşamamış olmasıdır.

O halde; kitap saygısı, sevgisi, zevki ve okuma hevesi uyandırmak bakımlarından hat sanatı, diğer kitapçılık sanatları ile birlikte, kütüphanecilik yönünden çok büyük bir rol oynayıp, çok kuvvetli bir kültür hizmeti görmüş olmuyar mu?

Ancak, bugün eski yazılara evvelce gösterilen ilgi ve yakınlık ve bundan doğma alışkanlık sıcaklığını kaybettiği için, eski yazıları doğru okuma, değerlendirmeye ihtisasına sahip kimseler azalmıştır. Üstelik, günden güne genişleyen boşlukları dolduracak kabiliyette elemanlar da yetişmemektedir. Bu ise, yazma kütüphanelerinin hayatiyetini kaybetmesi ve nihayet bugünkü ve yarıncı ilmi hayatımızdan bir kısmının felce uğraması demektir.

Bu bakımdan da, tezhip ve cild sanatlarına kardeş sanat olarak kabul edebileceğimiz hat sanatı, kütüphaneciliğe uzaktan ve dolaylı olarak değil, bilâkis son derece yakın ilgisi olan bir konudur.

Hat nedir?:

Güzel şekilde yazılmış yazılara hat (hüsn-i hat) ve böyle güzel yazı yazanlara da, hattat denir. Burada işliyeceğimiz konu İslâm ve Türk yazıları konusudur. Konumuzu zaman zaman «yazı» kelimesi ile ifadelendirmemiz, yanlış bir nokta olarak görünebilir. Zira, «yazı düşüncesi bir prènotion, bir öncesi düşünce olarak kafamıza yerleşmiş olabilir. Böyle olunca, yazı da de-yince, yalnız okunacak nesne, bir harf yığını düşünürüz, bundan dolayı onu batının calligraphie konusu içine sokarız. O zaman artık İslâm, Türk yazıları bir güzel sanat kolu yerinde anlaşılabilir olur.»² İslâm ve Türk yazılarının yazı olması, onların estetik değerler yönünden batı yazıları ile bir olmalarını hiç-bir zaman gerektirmez. Bunların zamanın günlük yazı dili olması, işe yarar olması, sanat eserleri olmalarına da engel teşkil etmez... O, Batı yazısı gibi sadece bir harf yığını değildir. Şekildir, biçimdir, resimdir, fikirdir ve hattâ müziktir.

Türk hat sanatı :

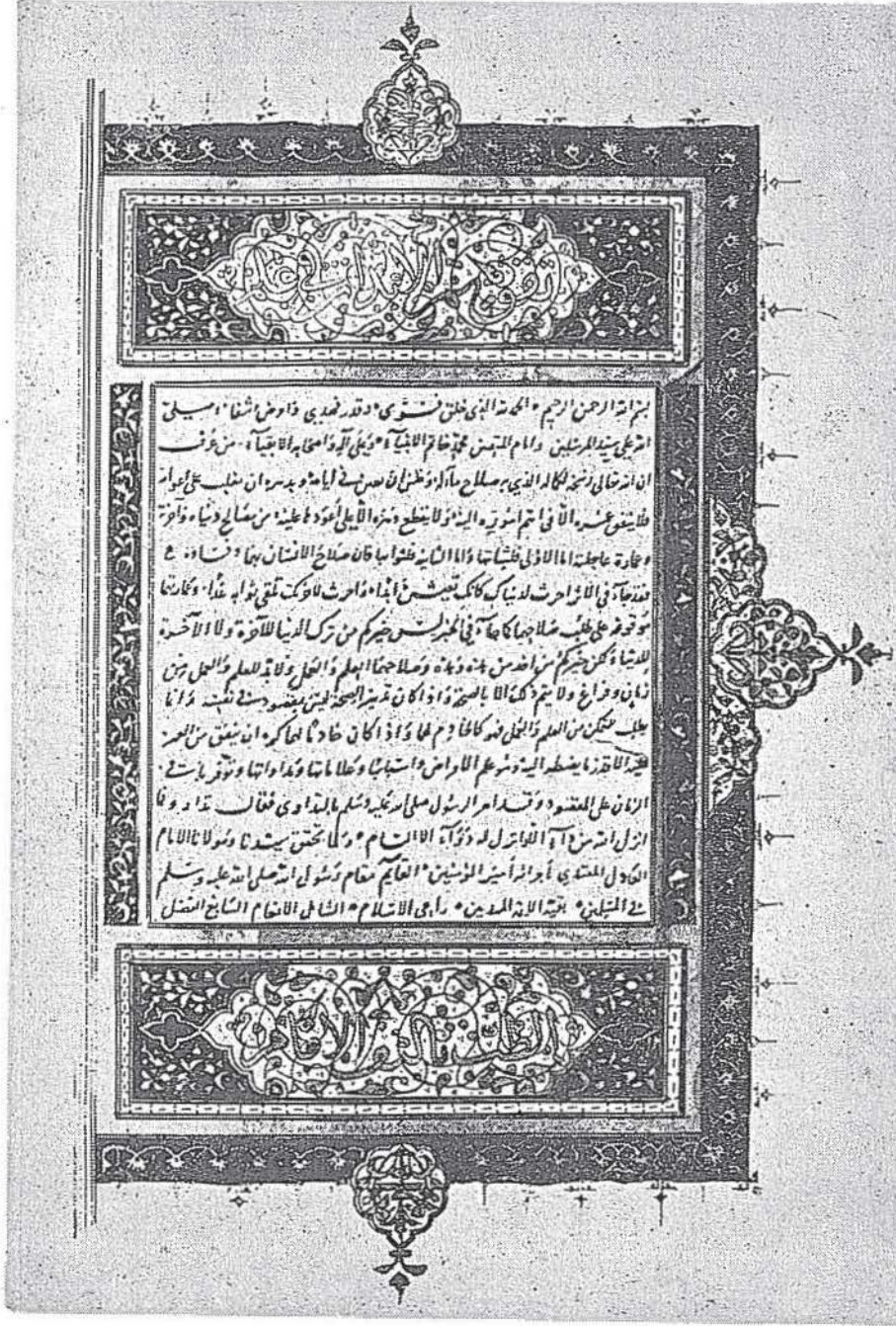
Türk hat sanatının menşei İslâmın ilk devirlerine kadar uzanır. İslâmın ilk yıllarında basit ve düz hatlardan meydana gelmiş, Makûlî adı verilen bir yazı kullanılmıştır. «Hicretin ilk yıllarında, bu yazıya ait örneklerle rastlanır. Hazret-i Osman ve Ali'nin bizzat yazdığı Kur'ânlar'ın bu tarzdaki hat ile yazıldığı rivayet edilmektedir.»³ Daha sonra, Ma'kûlî yazı, geliştirilerek, düzgün ve köşeli hatlarla yazılmaya başlanmış, yeni yazıya Kûfe şehrine izafeten Kûfî yazı denmiş ve kısa bir zaman İslâm âleminin her tarafına yayılmıştır. «En eski Kûfî yazılı bir kitabe, Ravza adasında Hicrî 815 tarihli bir makyas-ı Nil üzerinde bulunmuştur.»⁴

Arap yazısını geliştiren ve onu en yüksek zirvesine çıkaranlar, Türk sanatkârları olmuştur. «Dinî yapılarda tasvir bulunması câiz sayılmadığından diğer İslâm sanatkârları gibi Türk Hattatları da bütün kudret ve heyecanlarını yazı ile ifade etmişlerdir.»⁵

Türk hat sanatı ve sanatkârları, Arap kültür ve medeniyetinin tesiri altında kalmamışlardır. Zira, Türkler müslüman olmadan önce Orta Asya'da Uzak doğu medeniyeti için çalışmışlar, kendine has karakterler taşıyan Orta Asya Türk Sanatını yükseltmişlerdir. Bu yüzden Arap kültür ve medeniyeti, Türklerin karşılaştıkları ilk medeniyet değildi.

Arap yazısı da, Türklerin ilk kullandıkları yazı olmayıp, daha önce gerek anatomik gerekse estetik ölçü yönünden değeri yüksek olan, Uygur yazısını kullanmışlardır. Uygur yazısı ise, primitif devrini geçirmiş ve klâsik olgunluğa, ölçüye ulaşmış bir yazıdır. Uygur Türkleri, yazılarında hayvan, bitki ve insan şekli kullanmamışlar, buna rağmen bu tek tek şekillere estetik değeri yüksek olan bir durum kazandırmışlardır.

Türklerde, sanat fitrî kabiliyet olup, Türkler Orta Asya'ya ait, kendilerine has bu fitrî san'at kabiliyetleri ve san'at an'aneleri ile, İslâm medeniyeti ile

Fâtih Sultan Mehmet namına hazırlanan "Takvim ül-Ebdan" adlı ve 1464 tarihli kitabın (1b) sahifesindeki Tâ'lik yazı (Topkapı Sarayı Müzesi Ahmet III Kütüphanesi, No. 2097).

karşı karşıya geldiler. Ancak, İslâmiyetin Türkler üzerindeki rolü de, büyük olmuş, onun mânevî cephesini baştan aşağı yenilemiş, bir biçim ve surete sokmuştur. İslâmiyetin Türk'ün ruhunda uyandırdığı incelik ve safiyet, onun güzelliği anlayış ve kavrayış kudretini bir kat daha artırmıştır.

Türkler, bir okuma ve yazma vasıtası olmanın ötesinde hiçbir estetik değer taşımayan Arap yazısını anarşik durumdan kurtarıp, kendine has bir güzel sanat durumuna getirmişlerdir.

Arap ve İranlı hattatlar yazı kompozisyonu içine herhangi bir süsleme unsuru koyarak, yazı kompozisyonunda aksayan kısımları bu motiflerle doldururken, yazıyı bir sanat olarak kabul eden Türk hattatı bu kolaylığa gitmekten kaçınmış ve harfleri, kendi ahenk ve tenasübü içinde sıralamış, onu kendi sade güzelliği ile istif etmiştir. Türk hattatları, müslüman milletlerin ortak yazısı olan bu yazıya çeşit açmış, millî sanat damgalarını vurarak kendilerine has bir sanat haline getirmişlerdir...

Hüsn-i hat neveleri :

Eski yazılar başlıca altı kısımda toplanmış olup, buna «aklâm-ı sitte» denir. Sonradan bunlardan pek çok çeşitlere gidilmiş ve yazı nevelerinin adedi fazlalaşmıştır. Bu altı ana yazının gelişmesini tetkik etmek için, İslâmiyetin doğuş, yıllarına inmek gerekir. Yazımızın başında da işaret ettiğimiz gibi, İslâmın ilk yıllarında, Süryanî alfabelerinden gelme, basit ve düz hatlardan mürekkebe Ma'kûlî yazı kullanılmıştır. Bu yazılara ait en eski vesikalar, «...Hazreti Muhammed'in bazı hükümdarları dine da'vet için yazmış olduğu -Name-i Saadet- tesmiye edilen mektublar vardır, bunlardan birkaç tanesi Topkapı Sarayı Müzesi Hırka-i Saadet dairesindedir. Çiharyâr-ı güzün zamanından kalan ve Hazret-i Osman'a izâfe edilen Kelâm-ı kadimlerden (Hazret-i Osman'ın yedi kelâm-ı kadim yazdığı mervidir) iki tanesi Topkapı Sarayındadır ki, şehid edildiği zaman damlayan kanlar bunlardan birinin üzerindedir.»⁶

Ma'kûlî yazının gelişerek, daha muntazam ve bazen köşeli harflerle yazılmağa başladığını ve bu cins yazıya da Kûfe şehrine izâfeten Kûfî yazı dendiğini daha önce belirtmiştik. Kûfî yazı, İslâm sanatının yaratıcılığı ile kısa bir zamanda, birtakım dekoratif unsurlar kazanmış, çiçekli ve örgülü gibi çeşitlerde yazılmağa başlanmıştır. İslâm âlemine en geniş surette yayılmış olan Kûfî yazı, Arabistan, İran, İspanya (Endülüs Emevileri), ve Türk memleketlerinde, o milletlerin kendi millî sanat damgalarını yiyerek olgunluğa kavuşmuştur.

Selçuklular Kûfî yazının düğümlü, çiçekli, geçmeli gibi en karakteristik ve dekoratif nümûnelerini ortaya koymuşlardır. Çiçekli Kûfî'nin en güzel örnekleri, Konya Alâeddin Camii mihrabında ve yine, Konya Karatay Medresesi kubbesinde görülür.

Kûfî yazı sadece kitaplarda kullanılmamış, paralarda, kitabelerde lev-

halarda, mihrab ve kubbelerde pek çok dekoratif şekiller alarak, her çeşidi yazılmıştır. Kûfî yazıyı Arapçaya ilk tatbik eden Hasan Basri Hazretleri olmuş (Kibâr-ı tabîinden olup ölümü H. 110-111, M. 728-729 dadır Medine-i Münevvere'de Hazret-i Ali'ye mülâki olmuş ve yazıyı ondan öğrenip Kûfî yazıyı bugünkü yazıya ilk defa o çevirmiştir. Basra'da medfundur. Devha - tul-küttâb. S. 35)' ise de, 10. yüzyılda Ebu Ali Mehmed İbni Mukle, Ma'kûfî ve

وَمَعْبُودًا فَمِنْ نُورٍ يَدْرِي
الْحَمْدُ بغير حسابٍ
كُنْتُ الْعَبْدُ الْمَذْنُوبُ الرَّاجِي إِلَى حَمْدِهِ
رَبِّ الْغَنِيِّ مُحَمَّدٍ جَلَّ جَلَالُكَ الْيَتِيمِ
أَحْمَدُ الْأَمَاسِيُّ غَفَرَ اللَّهُ لِي وَلِوَالِدِي

Cemâl-i Amâsi'nin Duâ-i Üsbuiye'sinden II. Ketebe sahifesindeki Reyhânî yazı (E. H. Ayverdi'nin "Fâtih Devri Hattatları ve Hat Sanatı" adlı eserinden)

Kûfî yazılardan parçalar alarak, daha işlek bir yazı olan Sülüs ve Nesih yazılarını bulmuş ve geliştirmiştir.

11. yüzyılın büyük hattatlarından, babası kapısı olduğu için İbn Bevvâb lâkabıyla anılan Ali ibni Bevvâb, Reyhânî ve Muhakkik adı verilen iki yazı icat etmiştir.

13. yüzyılda Abbasi halifelerinden Mustasım Billah'ın kölesi ve aslen Türk olan Yâkut-el Mustasamî, o zamana kadar düz olan kalem uçlarını eğri kesmiş ve altı ana çeşit yazının kaide ve hususiyetlerini tesbit etmiştir. Ak-lâm-ı Sitte denilen bu altı çeşit yazı Sülüs, Nesih, Muhakkik, Reyhânî, Tevkî ve Rik'a'dır.

Kûfî — Geometrik karakterli bir yazı olan Kûfî'nin her çeşidinde göze çarpan hususiyet parçaların dikey, yatay olmasıdır. Kâğıt üzerinde 9. yüzyıla kadar devam eden Kûfî'nin celisi (büyüğü), dekoratif kıymetinden ötürü, 13. yüzyıla kadar devamlı ve 15. yüzyıla kadar da şeyrek olarak taş, alçı üzerinde mimarî bir unsur olarak kullanılmıştır. Kur'ân'lar ve el yazması kitaplarda, başlıklar ve sûre başları bazı hallerde Kûfî ile tezhipli olarak yazılmıştır.

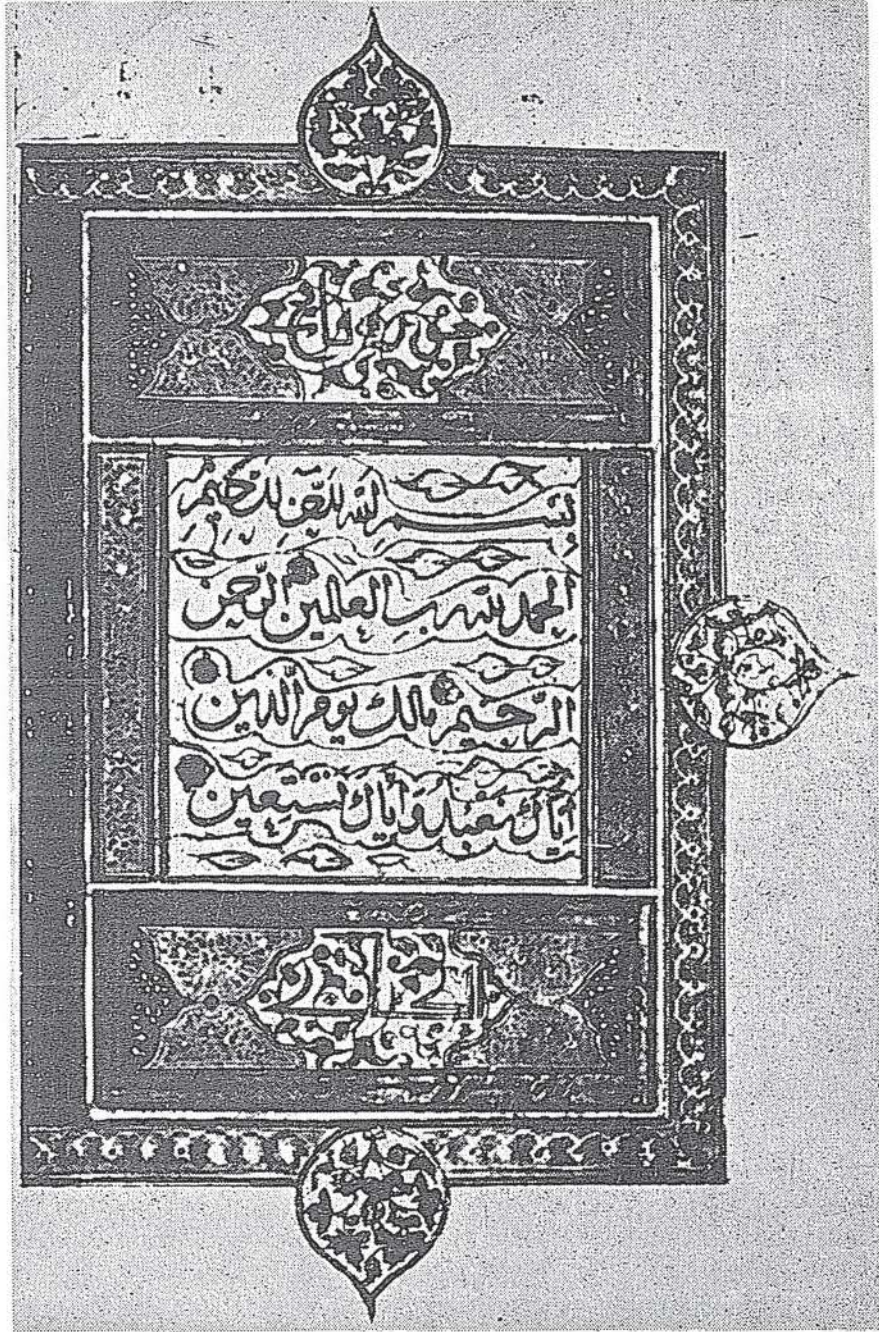
Nesih — Kûfî yazının köşelerinin yuvarlanması ile meydana gelmiştir. Hicrî 4. yüzyılda ilk nümûneleri görülen Nesih, 5 ve 7. yüzyıllarda Klâsik olgunluğa kavuşmuştur. İnce kalemle yazılır. Daha çok el yazması kitaplar, Kur'ân'lar Nesih'le yazılmıştır.

Sülüs — 2-3 mm. kalınlığındaki kalemle yazılan Sülüs'ün yuvarlaklığı Nesih'e nazaran daha azdır. Ancak harfler yumuşak ve âhenkli olarak döner, Nesih'in biraz daha büyüğüdür. Hattın esasını teşkil eder. Bütün hat neveleri ve kaideleri Sülüs'ten çıkmıştır. Hüsn-i hatta da Sülüs öğrenmekle başlanır. Kur'ânların ve el yazması kitapların başlık ve sûre başları Sülüs'le yazılır. Kıvrak, yumuşak ve göz doldurucu bir yazı olduğundan hat levhaları Sülüs'le yazılmıştır.

Reyhânî — Nesih'in yatay kısımları bu yazıda daha yatkin bir hale getirilmiştir. Nesih'e nazaran daha sert ifadelidir. Reyhânî ile Kur'ân, dua kitapları, murakka (.. ki birkaç kâğıdın suları aksi istikamette olmak üzere, bugünkü, ahşap kontraplâklar usulü ile, üstüste yapıştırılıp elde edilen eğrilmez, bükülmez ince mukavvaya denir. Üzerine yazı sahifesi yapıştırılır)⁸ başlarındaki besmeleler yazılmıştır.

Muhakkik — Sülüs ve Nesih arasında bir yazıdır. Murakka kitalar yazılmış, ancak rağbet görmediğinden fazla kullanılmamıştır.

Tevkî — 2-3 mm. kalınlığında ve kelimelerin arası birleştirilerek yazılır.

Kemal-üs-Sânî Kur'an'ı baş sahifesindeki Tevki üslûbu yazı
(E. H. Ayverdi'nin "Fâtih Devri Hattatları ve Hat Sanatı" adlı eserinden)

Tevkî' Osmanlı Divânî yazısının esasını teşkil etmiş ve beratlarda, menşur-
larda (ferman) kullanılmıştır.

Rik'a — Nesih yazının yuvarlak şekli olan ve harekesiz yazılan Rik'a, sür'atle yazılabildiğinden, lâtin harflerinin kabulüne kadar, devlet muhabe-
ratında kullanılmıştır.

Celî — Sülüs'ün istenilen büyüklükte kalın kalemle yazılan nevi olup, her tezyinî şekil ve istife müsaittir. Büyük levhalarda, taş üzerine yazılan ki-
tabelerde kullanılmıştır. Yerine göre 3-5 cm. kalınlığa kadar olanları vardır. Ayasofya'daki çihâr-ı yâr levhaları 55 cm. kalınlıkta yazılmış olup, dünyanın en büyük yazı örneklerindedir.

Müsennâ — Levha ve kitabelerde kullanılan bu yazı, Sülüs ile Celî'nin karşılıklı olarak çift yazılan şeklidir.

Nestâ'lik — Nesih'in sür'atle yazılmasından meydana gelmiş ve bilhassa İran'da gelişmiştir. Tâ'lik'in neshi, incesi demek olurken tatbikatta, buna yan-
lış olarak "Tâlih" tâbir olunmaktadır. Nestâ'lik'in "Şikest, Şikeste" şeklinde isimlendirilen bir de bozuk nev'i vardır

Ta'lik — 12. yüzyılda İran'da ortaya çıkan bu yazı, sülüs'le aynı kalın-
lıktaki kalemle yazılır. Ta'lik bir âhenk yazısı olup, yetişmiş en büyük üstâ-
dı bizden çıkmış olan Yesârî Esad Efendi'dir.

Ta'lik celisi — Ta'lik'in kalın kalemle yazılan şeklidir. Ta'lik'i İranlılar ortaya koymuş olmakla beraber, onlarda celî hiç ilerliyememiş, buna muka-
bil Türk hat sanatında çok yüksek bir dereceye çıkarak, en güzel nümunele-
rini vermiştir.

Divânî — Türk'ün kendine öz, hareketli ve girift bir yazıdır. Hem Tevkî'i, hem de Ta'lik'i andırır. Bu yazıda harf ve kelimeler birbiriyle kaynaşmıştır. Bu harf ve kelimeler birbirlerine ulaşır ulaşır uzanıp giderler, sona yaklaşın-
ca yükselmeye başlarlar. Bu yükseliş, divânî yazısındaki değerlere ayrıca bir yükselme değeri katar. Yalnız berat, menşûr yazmak için tercih edilmiş bir yazıdır.

Siyâkat — Kûfî'ye benzeyen bu yazı nev'i ile; arazi, emlâk, malî ve Defter-i Hâkanî kayıtları yazılmıştır.

Bu hüsn-i hat nev'ilerinden başka; Hurda ve Gubarî tâbir olunan yazı-
larla, Bezeme yazıları vardır. Bir yazının asıl kaleminden daha ince ve kırık-
lı yazılmasına Kırma denir. Sülüs Kırması, Nesih Kırması ve Ta'lik Kırması gibi çeşitleri vardır. Eğer bu Kırma biraz daha ince yazılacak olursa, o za-
man da Hurda denir ve Ta'lik Hurdası, Nesih Hurdası denir ve Ta'lik Hurda-
sı, Nesih Hurdası diye de anılır. Hurdaların toz gibi pek ince yazılmış olan-
larına, pek ince olmalarından ötürü Gubarî denir. Bu yazıda daha ziyade in-

celik düşünölmüş, gayet ufak Kur'ân'lar ve muskalar bununla yazılmıştır. Bezeme yazıları ise Türk hat sanatında hiçbir zaman ana bir tip olmamış, sadece bir merak ve değişiklik konusu olmuştur. Onun da, Çifte yazılar - tuğralar - eşya - bitki - hayvan - yapı biçimindeki ve resimli yazılar gibi muhtelif şekilleri vardır.

Netice olarak diyebiliriz ki; Türkler yazıyı içten sevmiş ve onu iyi anlayıp değerini vermişlerdir. Türk - İslâm medeniyetinde hat sanatının tuttuğu yer, resim sanatının hıristiyan cemiyetindeki yeri kadar büyüktür. Hat sanatını sadece bir dekoratif unsur olarak ele almak, bu sanatın ruhuna ve anlamına girememek olur. Zira, hat sanatı, Batı resminin sapıtığı taklit ve tasvir yollarından uzak kaldığından, resimden çok daha fazla din ile kaynaşmış, hem sanat, hem de bir nevi dinî akaid olmuştur.

Yazı sanatının Türkler arasında bu derece gelişmesinde, hattatların an'anelerine bağlı oluşlarının ve bu sanat an'anelerini devam ettirilerinin de büyük payı vardır. Bir hattat ders aldığı hocasından icâzet (diploma) almadan, yazdığı yazının altına imzasını koyamazdı. «... icâzet aldıktan sonra imza atmak hakkını kazanırdı. Aynı mânaya gelmek üzere ismi başında bazan "Harrerehu, Ketebehu, Nemekahu, Sevvedehu" dendiği de vâkidir. Tevazuun "Meşekahu" diye yazanlar da olur.»⁹

En güzel yazı yazan mesleği ne olursa olsun, hattat başı seçilir ve kendisine «Reisülhattatın» denirdi.

Yazı sanatına dünyada hiçbir milletin Türkler kadar emek vermemiş ve onun vardığı seviyeye ulaşamamış olması, haklı olarak bütün İslâm dünyasında şu sözü söyletmiştir:

«Kur'ân Mekke'de nâzil oldu, Mısır'da okundu, İstanbul'da yazıldı.»¹⁰

BİBLİYOGRAFYA :

1. Selim Nüzhet Gerçek, "Yazma Kitap Basma Kitap" *Hayat Tarih Mecmuası*. (İstanbul: Tifdruk Matbaacılık Sanayii A. Ş. Basımevi, 1965), 11. S., 93-94. s.
2. İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu. *Türklerde Yazı Sanatı*. (Ankara: Mars T. ve A. Ş. Matbaası, 1958), 10. s.
3. Erdem Yücel, "Hat Sanatı" *Hayat Tarih Mecmuası*. (İstanbul: Tifdruk Matbaacılık Sanayii A. Ş. Basımevi, 1965), 7. S. 44. s.
4. *Aynı eser*, 44. s.
5. Ernest Diez, *Türk Sanatı*. Çev.: Oktay Aslanapa (İstanbul: Doęan Kardeş Yayınları A. Ş. Basımevi, 1955), 279 s.
6. Kemal Çığ, *Hattat Hafız Osman Efendi* (İstanbul : İbrahim Horoz Basımevi, 1948), 8. s.
7. *Aynı eser*, 8. s.
8. Ekrem Hakkı Ayverdi, *Fâtih Devri Hattatları ve Hat Sanatı* (İstanbul: İstanbul Matbaası, 1953), 9. s.
9. *Aynı eser*, 9. s.
10. "Hattatlık: En üstün örneklerini Türk hattatlarının verdiği bir güzel sanat koldur." *Hayat Ansiklopedisi*. III (İstanbul: Tifdruk Matbaacılık A. Ş. Basımevi, 1961), 1481. s.